E.T.A. HOFFMANNNING “QARSILDOQ VA SICHQONLAR QIROLI” HAMDA NODIRABEGIM ASARLARIDA ORZU VA HAQIQAT TO‘QNASHUVI

Shaxriyorov Otajon Akmal O‘g‘li
SamDChTI Roman - German tillar fakulteti
Filologiya va tillarni o‘qitish (nemis tili) yo‘nalishi
3-bosqich 2302-guruh talabasi
shaxriyorovotajon@gmail.com
+998948150819

Rustamov Orifjon Mirzokulovich

SamDCHTI Roman-German tillar fakulteti o‘qituvchisi

orifjonrustamov@gmail.com

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.20132171

Annotatsiya: Mazkur maqolada XIX asr birinchi yarmi nemis romantizmi vakili E.T.A. Hoffmann hamda o‘zbek mumtoz adabiyotining yirik namoyandasi Nodirabegim ijodida insonning ruhiy ziddiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. E.T.A. Hoffmann va Nodirabegim asarlarida orzu va haqiqat to‘qnashuvi, insonning shafqatsiz reallikdan qochib, ruhiy erkinlik va ideal olam sari intilishi qiyosiy o'rganiladi. Hoffmannning “Qarsildoq va sichqonlar qiroli” ertak-qissasi hamda Nodirabegimning lirik merosidagi fojiaviy motivlar psixologik va adabiy nuqtai nazardan ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: E.T.A. Hoffmann, Nodirabegim, Qarsildoq, romantizm, orzu va haqiqat, dualizm, filisterlar, ruhiy isyon, utopiya, adabiy qiyos.

Kirish

Jahon adabiyoti tarixida XIX asrning birinchi yarmi insoniyat tafakkurida ulkan evrilishlar davri bo'ldi. Klassitsizmning qat’iy qoidalari va ma'rifatparvarlik davrining faqat aql-idrokka tayangan qarashlari o'rnini insonning murakkab ichki olamini, uning hissiyotlari va ruhiy to'lg'oqlarini birinchi o'ringa olib chiqqan romantizm egalladi. Adabiyot endi tashqi olamni tasvirlashdan ko'ra, inson ruhining eng nozik qatlamlarini ifodalovchi, ma’naviy olamni yorituvchi qudratli vositaga aylandi. G'arb adabiyotining yorqin vakili Ernst Teodor Amadey Hoffmann va Sharq she'riyatining sultoni Nodirabegim ijodi aynan mana shu murakkab o'tish davriga to'g'ri keladi.

Har ikki ijodkorning yashash tarzi, madaniy foni va dunyoqarashi turlicha bo'lishiga qaramay, ularning asarlarida bitta markaziy chiziq – orzu va haqiqat to‘qnashuvi o'zining eng cho'qqisiga chiqqanini ko'rishimiz mumkin. Ushbu maqolaning maqsadi, ikki turli qit'a va madaniyat vakillari asarlarida reallikning shafqatsizligi qarshisida insonning ruhiy isyoni va uning ideal olam sari intilishini badiiy matnlar orqali isbotlashdir.

I. Hoffmann va nemis romantizmida dualizm falsafasi

E.T.A. Hoffmann ijodini tushunish uchun nemis romantizmiga xos bo'lgan "dualizm" (olamning ikkiga bo'linishi) konsepsiyasini anglash lozim. Hoffmann asarlarida jamiyat ikkita mutlaqo qarama-qarshi qutbga ajraladi. Birinchi qutbda "filisterlar" yotadi – bular hayotni faqat moddiy manfaat, yeb-ichish, mansab va kundalik mayda tashvishlardan iborat deb biluvchi, ma'naviyatdan yiroq bo'lgan olomon. Ikkinchi qutbda esa "entuziastlar" (yoki musiqachilar, ijodkorlar, sof qalbli insonlar) turadi. Ular reallikning bu bo'g'uvchi atmosferasidan nafas ololmaydi va najotni san'at, musiqa va tasavvur olamidan izlaydi.

Hoffmann reallik va orzu dunyosini shu qadar ustalik bilan qorishtirib yuboradiki, o'quvchi qaysi biri haqiqat va qaysi biri xayol ekanini farqlay olmay qoladi. Yozuvchi uchun haqiqiy hayot bu atrofimizdagi kulrang voqelik emas, balki qalbimiz tubidagi orzular olamidir.

Ii. "Qarsildoq va sichqonlar qiroli"Da ikki olam to'qnashuvi

Yozuvchining 1816-yilda yozilgan “Qarsildoq va sichqonlar qiroli” (*Nußknacker und Mausekönig*) asari sirt qaraganda bolalar uchun yozilgan Rojdestvo ertagidek tuyuladi. Biroq, psixologik tahlil qilinadigan bo'lsa, u insoniyatning shafqatsiz tuzumga qarshi ichki kurashi ramzidir.

Asarning bosh qahramoni Mari – toza va beg'ubor qalb egasi. Uning atrofidagi kattalar olami qat'iy mantiq va moddiyatga asoslangan. Masalan, akasi Frits uchun o'yinchoqlar – bu shunchaki harbiy yurishlar uyushtirish uchun jonsiz buyumlar bo'lsa, ota-onasi uchun Qarsildoq yong'oq chaqish uchun xizmat qiladigan mexanizm xolos. Ular mo"jizaga ishonmaydilar. Biroq, Mari Qarsildoqning xunuk va beqo'naq tashqi ko'rinishi ortidagi buyuk, jafokash ruhni ko'ra oladi.

Haqiqat va orzu to'qnashuvi asarda Sichqonlar qiroli obrazi orqali kulminatsiyaga chiqadi. Yetti boshli, yaramas va hamma narsani kemiruvchi Sichqonlar qiroli – bu aslida atrofdagi chirkin reallik, qabohat va illatlarning metaforasi. U Marining eng sevimli narsalarini (shirinliklarini, kitoblarini) talab qiladi, xuddi reallik insonning sof orzularini yulib olgani kabi. Qarsildoqning Sichqonlar qiroliga qarshi ochiq jangi esa idealizm va materializm o'rtasidagi hayot-mamot kurashidir. Mari o'z orzusiga bo'lgan cheksiz ishonchi va mehr-muhabbati orqali Qarsildoqqa kuch beradi. Demak, Hoffmann yechimi shunday: inson atrofidagi qorong'u reallikni faqatgina o'z ichki nuriga, ishonchi va orzusiga sadoqat orqali yengishi mumkin.

Iii. Qo'qon adabiy muhiti va nodirabegim fojiasi

Endi nigohimizni Sharqqa, XIX asr birinchi yarmi Qo'qon xonligi adabiy muhitiga qaratsak, mutlaqo boshqa tarixiy sharoitda, ammo aynan o'shanday ruhiy ziddiyatlarni boshidan kechirgan ulug' siymo – Nodirabegim (Mohlaroyim) ijodiga duch kelamiz. Nodiraning realligi Hoffmann qahramonlari duch kelgan fojiadan ancha dahshatliroq va qonliroq edi.

Umarxonning vafotidan so'ng davlat ishlari yukini o'z zimmasiga olgan, o'g'li Ma'dalixonning hukmronligi davrida xonlikni tanazzuldan asrab qolishga harakat qilgan bu ayol saroy fitnalari, hasad, adolatsizlik va nihoyat, Amir Nasrulloning qonli bosqini kabi achchiq haqiqatlar bilan yuzma-yuz keldi. Uning atrofidagi siyosiy o'yinlar, munofiqliklar Hoffmann ta'riflagan "filisterlar" jamiyatining eng xunuk ko'rinishi edi. Nodirabegim bu shafqatsiz reallikdan qochib qutula olmasligini bilardi. Shuning uchun u najotni va o'zining mutlaq orzular olamini she'riyatdan, ilohiy ishqdan topdi.

Iv. Nodirabegim lirikasida orzu va reallik dualizmi

Nodira ijodida orzu – bu shunchaki qandaydir yengil-yelpi havas emas, balki "Haq"qa, komillikka, mutlaq erkinlikka va ilohiy visolga yetishish istagidir. Uning she'rlarida nemis va o‘zbek romantik adabiyotida tabiatning ruhiy ramzi o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Lirik qahramon atrof-muhitdagi tabiat hodisalarida o'zining ichki fojialari in'ikosini ko'radi.

Nodiraning haqiqati saroy devorlari orasidagi yolg'izlik, mahrumlik va darddir. Uning ko'plab g'azallarida "firoq", "dard", "qafas", "hijron" kabi so'zlar takror-takror keladi. Bu shunchaki yoridan ayrilgan ayolning yig'isi emas, balki yuksaklikka intilgan ruhning tor va qorong'u moddiy dunyodagi faryodi (reallikka isyoni) edi. Reallik uning tanasini qafasga solishi,

jismiga ozor berishi mumkin, ammo ruhiyatini, she'riyat dardi bilan yongan qalbini (orzu olamini) tortib ololmasdi.

Nodira g'azallarida lirik qahramon doimo ikki o't orasida: bir yonda jamiyatning soxta qoidalari va qonli siyosat (reallik), ikkinchi yonda esa botiniy erkinlik, komil ishq, Umarxon xotirasi bilan bog'liq yorug' xotiralar (orzu). U xuddi Hoffmannning Marisi kabi, o'z mo"jizalar olamiga (Komyob she'riyatiga) yashirinadi.

V. Qiyosiy tahlil: Mari va nodiraning ruhiy mushtarakligi

G'arb ertak-qissasining yosh va beg'ubor qahramoni Mari hamda Sharq she'riyatining yetuk malikasi Nodira o'rtasida qanday o'xshashlik bo'lishi mumkin? Ularning har ikkisi ham "Qalb ko'zi" bilan dunyoni ko'ruvchi qahramonlardir.

1. Atrofdagilar bilan kelisha olmaslik: Mari ham, Nodira ham o'z muhitida yolg'izdir. Marini ota-onasi va akasi tushunmaydi, uning "Sichqonlar qiroli" haqidagi gaplarini homxayolga yo'yishadi. Nodirani ham saroy a'yonlari, hokimiyatga hirsi baland shaxslar tushunmaydi, uning komillik haqidagi qarashlari siyosiy maydonda homxayol bo'lib ko'rinadi.

2. Buyumni ruhlantirish va ruhni asrash: Mari jonsiz, xunuk yog'och qarsildoqqa o'z muhabbati bilan ruh bag'ishlaydi va uni Qutqaruvchiga aylantiradi. Nodira esa soxta va jonsiz bo'lib qolayotgan insoniy munosabatlar o'rniga, ijodiga ruh bag'ishlaydi, o'z dardidan she'riyat binosini quradi.

3. Orzu olamiga ko'chish fojiasi va g'alabasi: Hoffmann asari yakunida Mari Qarsildoq shahzoda bilan Qo'g'irchoqlar shohligiga ketadi, ya'ni butunlay orzu olamiga ko'chadi va bu g'arb romantizmining utopik yechimi hisoblanadi. Nodirabegim esa orzu olamiga jismonan ko'cha olmasdi, uni qatl qilishadi (reallik jismoniy g'alaba qozonadi), lekin uning she'riyati – orzu olami asrlar osha yashab qoladi (ruhoniy g'alaba).

Xulosa: Xulosa qilib aytganda, E.T.A. Hoffmann va Nodirabegim asarlarida orzu va haqiqat to‘qnashuvi insoniyatning yashashdan ko'zlagan bosh maqsadi – ruh erkinligini izlash muammosini o'rtaga tashlaydi. G'arb yozuvchisi bu ziddiyatni fantastika, mistika va ertak unsurlari orqali ifodalagan bo'lsa, Sharq shoirasi buni lirik fojia, tasavvufiy ishq va hayotiy dramalar qolipida taqdim etgan.

Ikkala ijodkor asarlarining tub mohiyatida yotgan hikmat bitta: insonni qamrab olgan moddiy reallik qanchalik og'ir, shafqatsiz yoki soxta bo'lmasin, uning qalbidagi orzu va ezgulikka bo'lgan ishonch nurini o'chira olmaydi. Hoffmann va Nodirabegim qahramonlarining ruhiy intilishlari orqali biz har qanday davrda va har qanday makonda qalb pokligini saqlab qolish naqadar qadrli ekanligiga amin bo'lamiz. Bugungi globallashuv va pragmatik dunyoda bu kabi tahlillar o'quvchi va talabalarni yana bir bor insoniy munosabatlar, mehr va ma'naviy kamolot ustida o'ylashga undaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hoffmann, E.T.A. *Nußknacker und Mausekönig*. Berlin: Reclam, 2015.
2. Nodirabegim. *Devon*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 2004.
3. Jirmunskiy V., Zarifov H. *O'zbek xalq qahramonlik eposi*. Toshkent, 1947.
4. Xayrullayev M. *Uyg'onish davri va Sharq mutafakkirlari*. Toshkent, 1971.
5. Karimov, I. A. *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.